

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.923.2

І. Р. Петровська

кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри психології

Львівський національний університет імені Івана Франка

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ТА ТИПУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: РОЗРОБКА ТА ПСИХОМЕТРИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті представлено процедуру розробки та психометричної перевірки авторської методики на визначення рівня сформованості (низький, середній, високий) та типу («відданий», «розчарований», «поміркований», «байдужий», «відчужений») громадянської ідентичності особистості. Методика побудована за принципом семантичного диференціалу й містить чотири шкали (когнітивну, ціннісну, афективну, конативну), що відповідають структурним компонентам громадянської ідентичності особистості.

Ключові слова: громадянська ідентичність, структурні компоненти, валідність, надійність, психометрія.

Постановка проблеми. Проблема діагностики рівня сформованості громадянської ідентичності особистості є надзвичайно актуальною, проте, вона не була об'єктом спеціального вивчення й залишається мало розробленою. У наукових джерелах висвітлено лише деякі технологічні прийоми та методи діагностики громадянської ідентичності, зазвичай, школярів та студентів.

Аналіз останніх аналіз останніх досліджень і публікацій. Для діагностики громадянської ідентичності вітчизняні науковці найчастіше використовують проєктивні методики «Хто Я?» (М. Куна, Т. Мак-Партланда), модифіковані версії методики «Незакінчені речення» (Ж. Ньюттена), асоціативні методи, напівструктуровані інтерв'ю та психосемантичні методи [1, с. 105; 2, с. 184].

Аналіз зарубіжних наукових праць дозволив виявити найбільш популярні на сьогодні опитувальники, а саме: «Шкалу громадянської участі» – Civic Engagement Scale (Е. Дулітл, А. Фол, 2013 [3]); «Шкалу громадянських атитюдів» – Civic Attitudes Scale (Дж. Мабрі, 1998 [4]); «Шкалу громадянської відповідальності» – Civic Responsibility Scale (А. Астін, Л. Сакс, 1998 [5]); «Опитувальник на визначення громадянських ставлень та навичок» – Civic Attitudes and Skills Questionnaire – CASQ (Б. Моелі, С. Мерсер, В. Ільтре, Д. Мирон, М. мак Фарленд, 2002 [6]) та інші. Проте згадані методики дають змогу оцінити лише окремі аспекти громадянської ідентичності особистості та не є соціокультурно адаптованими.

Так, зокрема «Шкала громадянської ідентичності» – Civic Identity Scale – розроблена групою американських вчених Е. Бомонт, А. Колбі, Т.

Ерліх, Дж. Торні-Пурта [7], є модифікованим варіантом методики «Good Self Assessment – GSA» («Добра самооцінка») М. Арнольда, спрямованої на вимірювання моральних характеристик особистості («справедливий», «співчутливий», «чесний», «відповідальний» тощо). Додатком до частин моральної ідентичності автори представили ще деякі елементи політичної ідентичності («зацікавлений міжнародними проблемами», «політично залучений», «зацікавлений рішеннями та політикою уряду»). Оцінки моральної й політичної ідентичності розраховуються шляхом усереднення відповідних моральних і політичних одиниць. Вищі оцінки відповідають сильнішій громадянській ідентичності [8, с. 7].

На нашу думку, громадянська ідентичність особистості передбачає самокатегоризацію, осмислення (надання сенсу-цінності) своєї належності до спільноти громадян і держави (як громадянина) та суб'єктивне ставлення (емотивне та конативне) до свого членства.

Громадянська ідентичність розглядається нами як багаторівневе особистісне утворення, що виявляється на інституціональному («громадянин – держава»), груповому («громадянин – спільнота громадян») та індивідуальному («Я як громадянин») рівнях і має чотирьохкомпонентну структуру, яка складається із когнітивного (усвідомлення своєї належності до держави як її громадянина та спільноти громадян; знання та образно-символічні уявлення щодо держави, громадянства та громадян), ціннісного (суб'єктивна значущість, важливість членства; поділяння (чи ні) державницьких цінностей та цінностей громадянської спільноти), афективного (емоційне

ставлення до свого членства, переживання «мое/не мое», почуття гордості, сорому, патріотизму тощо) та конативного (зумовлює громадянську поведінку та визначає форми діяльності (чи бездіяльності) стосовно держави й співгромадян – активність, включеність, дотичність / пасивність, байдужість, ворожість, протест, протистояння тощо; готовність індивіда діяти відповідно до інтересів держави і громадянської спільноти; громадянська участь/активність чи пасивність щодо відстоювання громадянських прав та цінностей) компонентів [9, с. 163-165].

Таким чином, виникає необхідність створення психодіагностичного інструментарію, що дозволив би оцінювати рівень сформованості структурних компонентів громадянської ідентичності, а саме: когнітивного, ціннісного, афективного та поведінкового.

Мета статті – проаналізувати психометричні характеристики авторської методики визначення рівня та типу громадянської ідентичності особистості.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні взяло участь 689 громадян віком 16-80 років, з них 296 (43%) – особи юнацького віку, 241 (35%) – ранньої дорослості, 151 (22%) – середньої та пізньої дорослості; 68% жінок, 32% чоловіків із Західної, Північно-Центральної та Південно-Східної України.

353 осіб взяли участь у підготовчому етапі – визначенні категорій, найбільш артикульованих у дискурсі громадян. Для цього було використано асоціативний тест («Які асоціації у Вас виникають стосовно висловлювань «Я – громадянин держави України», «Я – член спільноти громадян України»?»), проективні методи (метод незавершених речень «Я як громадянин України ...», «Я як член спільноти громадян...» і психомалюнок (намалювати й описати «Будинок, що асоціюється з державою Україною», зобразити на ньому себе як громадянина, вказати місце знаходження на малюнку «ідеального громадянина», «найгіршого громадянина», батьків, представників влади) та контент-аналіз. Якісний та частотний аналіз відповідей респондентів дозволив спочатку скласти список із 36 дескрипторів, проте, після апробаційних процедур їх залишено 24. У психосемантичному дослідженні взяли участь 336 осіб.

Факторна структура опитувальника. Факторна (структурна) валідність опитувальника визначалася засобами експлораторного факторного аналізу методом виділення головних компонентів з обертянням Varimax normalized, а потім за допомогою конфірматорного факторного аналізу як одного з методів структурного моделювання.

Проведений факторний аналіз даних дав змогу побудувати 4-факторну модель, яка пояснює 54,5% дисперсії отриманих даних.

Перший фактор (31,9%) – *Ціннісний компонент* – містить такі пункти опитувальника: «Я як громадянин ...» «шаную / не шаную державні символи» (0,82), «ціную / не ціную співгромадян» (0,74), «патріотичний / непатріотичний» (0,67), «ціную / не ціную державу» (0,67), «дотримуюся / не дотримуюся законів» (0,66), «солідарний / не

солідарний» (0,57), «усвідомлюю / не усвідомлюю власну відповідальність за суспільство» (0,51).

Другий фактор (10,6%) – *Афективний компонент* – містить такі пункти опитувальника: «Я як громадянин ...» «почуваюся в безпеці / небезпеці» (0,75), «захоплений / зневірений, розчарований» (0,73), «відчуваю силу / слабкість» (0,71), «почуваюся / не почуваюся вільним» (0,66), «соціально захищений / незахищений» (0,64), «почуваюся значущим, важливим / малозначущим, неважливим» (0,53), «відчуваю гордість / сором» (0,52).

Третій фактор (7,1%) – *Конативний (поведінковий) компонент* – містить такі пункти опитувальника: «Я як громадянин ...» «впливаю / не впливаю на події» (0,67), «жертвний / корисливий» (0,64), «докладаю / не докладаю зусиль щодо розвитку держави» (0,63), «готовий / не готовий бути захисником суверенітету та цілісності держави» (0,57), «не байдужий / байдужий» (0,57), «активний / пасивний» (0,53).

Четвертий фактор (4,9%) – *Когнітивний компонент* – містить такі пункти опитувальника: «Я як громадянин ...» «компетентний / не компетентний» (0,79), «обізнаний / не обізнаний щодо своїх прав та обов'язків» (0,61), «маю чітке / нечітке уявлення про себе як громадянина» (0,54), «маю / не маю уявлення про себе як про подібного до громадян держави України й відмінного від громадян іншої держави» (0,54).

Конфірматорний факторний аналіз був використаний для перевірки гіпотези про те, що громадянська ідентичність обумовлена чотирма латентними факторами (шкали опитувальника).

Аналіз був проведений в пакеті Statistica 7.0, методом GLS → ML. Для аналізу узгодженості емпіричних даних і структурної моделі використовувались такі критерії: 1) χ^2 , якщо $p\text{-level} < 0,05$, то це означає, що немає статистично значущого розходження між даними спостережень і запропонованою моделлю та відношення χ^2/df , яке не повинно перевищувати 2; 2) індекс RMS S.R. – індекс, який показує якість підгонки моделі. Якщо значення індексу RMS S.R. менше 0,05, то підгонка гарна.

Отримана модель продемонструвала високі показники відповідності вихідним даним: $\chi^2 = 482,38$; $df = 246$; $\chi^2/df = 1,96$; $p = 0,000000$; RMS S.R. = 0,0502.

Отже, методика містить 4 шкали: «Ціннісний компонент» (7 пунктів), «Афективний компонент» (7 пунктів), «Конативний компонент» (6 пунктів) та «Когнітивний компонент» (4 пункти) (рис. 1).

Надійність. Внутрішню надійність/узгодженість шкал опитувальника перевірено за допомогою показника альфа Кронбаха, методом «розчеплення» (коефіцієнт Спирмена-Брауна) та статистикою Гутмана. Ретестова надійність перевірялася за участю 96 громадян шляхом повторного тестування через чотири тижні. Результати перевірки внутрішньої та ретестової надійності шкал методики наведено в табл. 1

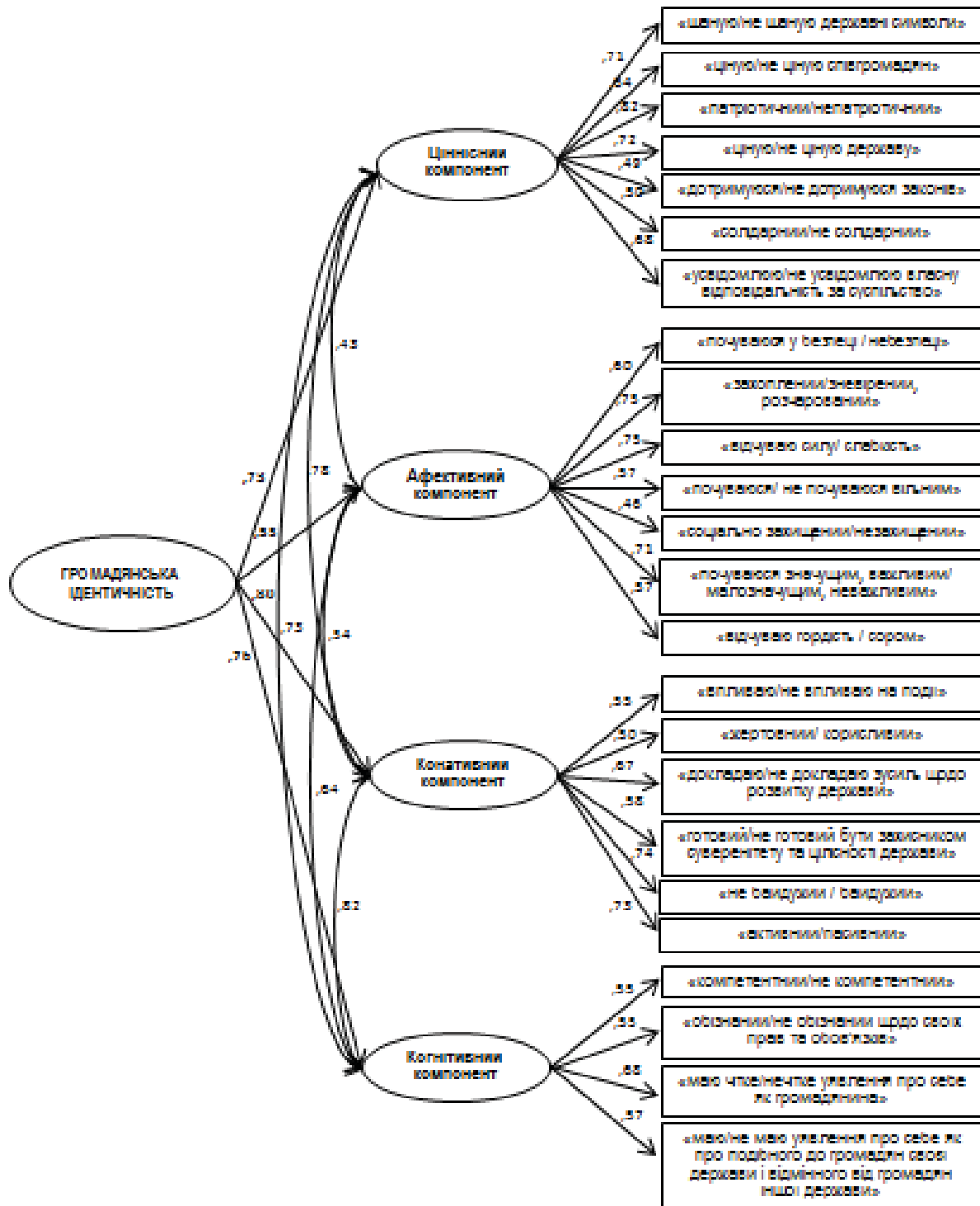

Рис. 1. Структурна модель методики

Таблиця 1

Перевірка внутрішньої та ретестової надійності методики

Найменування шкали	Cronbach's alpha (α)	Split half reliability	Guttman split-half reliability	Коефіцієнт кореляції Пірсона (ретест)
Ціннісний компонент	0,840	0,859	0,858	0,812
Афективний компонент	0,819	0,808	0,796	0,875
Конативний компонент	0,797	0,806	0,806	0,801
Когнітивний компонент	0,702	0,758	0,745	0,784
Інтегральний показник	0,772	0,812	0,801	0,818

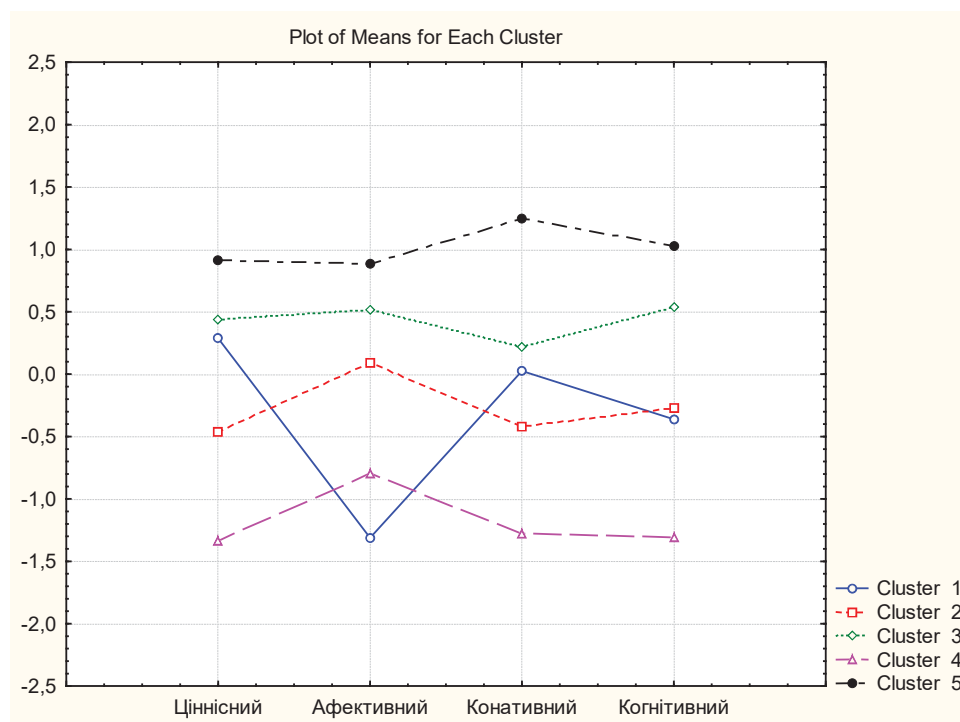

Рис. 2. Кластерний аналіз за шкалами методики

Таблиця 2

Classification Matrix

	Percent - Correct	розчарований p=,14627	байдужий p=,14627	поміркований p=,14627	відчужений p=,14627	відданий p=,14627
розчарований	89,79592	44	2	3	0	0
байдужий	97,29729	0	72	2	0	0
поміркований	98,75000	0	1	79	0	0
відчужений	98,36066	0	1	0	60	0
відданий	98,59155	0	0	1	0	70
Total	97,01492	44	76	85	60	70

Кластерний аналіз із використанням методу дерева кластеризації та методу к-середніх за шкалами методики дозволив виявити п'ять груп досліджуваних (рис. 2).

Як відомо, одним із основних завдань кластерного аналізу є розробка типології або класифікації. Відтак, виділені кластери дозволяють говорити про п'ять типів громадян із різною громадянською ідентичністю. Умовно ми назвали ці типи так: «**розчарований**» (1-й кластер), «**байдужий**» (2-й кластер), «**поміркований**» (3-й кластер), «**відчужений**» (4-й кластер) та «**відданий**» (5-й кластер). Отже, специфіка сформованості компонентів громадянської ідентичності особистості дозволила створити певну типологію громадян, що мають різні показники за критеріями значущості (цінності)/незначущості, позитивного/амбівалентного/негативного ставлення до власної належності до держави та спільноти громадян та формами діяльності/бездіяльності стосовно держави і співгромадян.

Для перевірки коректності виділених типів був використаний дискримінантний аналіз

покроковим методом. Для позначення статистичної значущості потужності дискримінації в поточній моделі використовується стандартна статистика Уїлкса лямбда. Її значення змінюється від 1.0 (немає дискримінації) до 0.0 (повна дискримінація). У нашому випадку дискримінація між групами є високо значущою (Wilks' Lambda: 0,0639, approx. F (16,999) = 91,19956, p < 0,0000). У матриці класифікації (Табл. 2) представлено відсоток спостережень, які були правильно класифіковані для кожної сукупності за допомогою отриманих функцій класифікації.

Належність громадян до груп із різним типом громадянської ідентичності за шкалами опитувальника є коректним на 97%.

За результатами методики виявлено, що 37,9% досліджуваних респондентів мають високий рівень громадянської ідентичності, 38,5% – середній рівень та 23,6% – низький рівень. Серед них 21% – «відданих», 24% – «поміркованих», 15% – «розчарованих», 22% – «байдужих» та 18% – «відчужених».

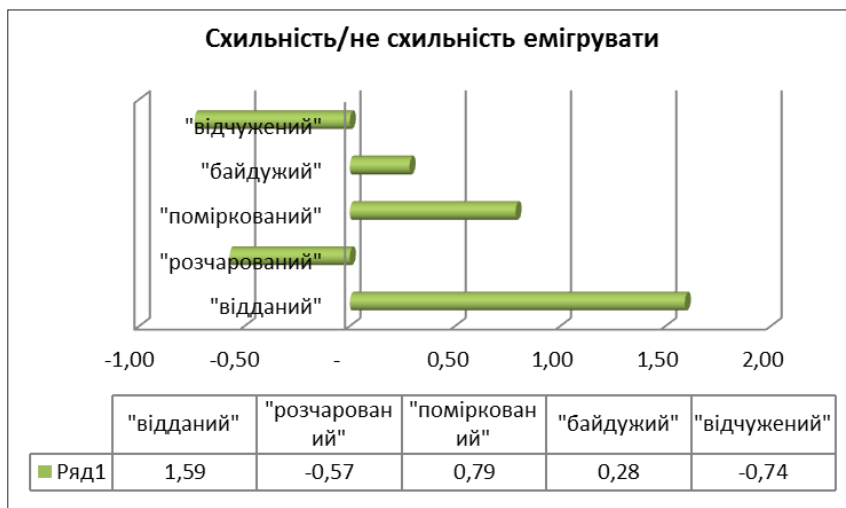

Рис. 3. Середні значення показників за шкалою «схильність/не схильність емігрувати» для осіб з різним типом громадянської ідентичності

Виявлено статистично значущі відмінності за допомогою однофакторного дисперсійного аналізу ANOVA та тесту Шеффе між типами громадянської ідентичності та схильністю до еміграції ($F=16,17$, $p=0,0000$). Зокрема існують статистично значущі відмінності за показником не схильності емігрувати між «відданими» громадянами (найвищий показник) та «відчуженими» ($p=0,0000$), «розчарованими» ($p=0,0000$) й «байдужими» ($p=0,0025$); між «поміркованими» громадянами та «відчуженими» ($p=0,0003$) й «розчарованими» ($p=0,0049$).

Таким чином, готовність до еміграції (бажання емігрувати) може розглядатися як один із критеріїв валідазації методики.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Результати проведених процедур дозволяють зробити висновок, що розроблена методика валідна, надійна й може використовуватися для подальших досліджень громадянської ідентичності.

Перспективи подальших розвідок полягають у визначенні чинників становлення (зовнішніх та внутрішніх) громадянської ідентичності особистості та дослідженні психологічних особливостей «відданих», «поміркованих», «розчарованих», «байдужих» та «відчужених» громадян.

Література:

1. Жадан І. Особливості структурування ціннісної складової частини політичної картини світу студентської молоді. Психологічні перспективи. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2014. Вип. 24. С. 100-112.

2. Скар О. Модель емпіричного дослідження комунікативних практик розвитку самосвідомості як чинника громадянської та національної самоідентифікації молоді. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави. 2017. Вип. 5 (19). С. 179-188.
3. Doolittle A., Faul A. Civic Engagement Scale: A Validation Study. SAGE Open. Vol. 3. 2013. P. 1–7.
4. Mabry J. Pedagogical variations in service-learning and student outcomes: How time, contact, and reflection matter / J.B. Mabry // Michigan Journal of Community Service Learning. Vol. 5. 1998. P. 32–47.
5. Astin, A., Sax L. How undergraduates are affected by service participation. Journal of College Student Development. Vol. 39. 1998. P. 251–263.
6. Moely B., Mercer S., Ilustre V., Miron D., McFarland M. Psychometric Properties and Correlates of the Civic Attitudes and Skills Questionnaire (CASQ): A Measure of Students' Attitudes Related to Service-Learning. Michigan Journal of Community Service Learning. Vol. 8 (2). 2002. P. 15–26.
7. Beaumont E., Colby, A., Ehrlich, T., Torney-Purta, J. Promoting political competence and engagement in college students. Journal of Political Science Education. Vol. 2 (3). 2006. P. 249–270.
8. Porter T. Moral and political identity and civic involvement in adolescents. Journal of Moral Education. 2013. P. 239–255.
9. Петровська І. Рівні та структура громадянської ідентичності особистості. Психологічні перспективи. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2017. Вип. 30. С. 157–171.

Петровская И. Р. Методика определения уровня и типа гражданской идентичности личности: разработка и психометрический анализ

В статье представлены процедура разработки и психометрической проверки авторской методики на определение уровня сформированности (низкий, средний, высокий) и типа («преданный», «разочарованный», «умеренный», «равнодушный», «отчужденный») гражданской идентичности личности. Методика построена по принципу семантического дифференциала и содержит четыре шкалы (когнитивную, ценностную, аффективную, конативную), соответствующие структурным компонентам гражданской идентичности личности.

Ключевые слова: гражданская идентичность, структурные компоненты, валидность, надежность, психометрия.

Petrovska I. R. Method for determining person's civic identity level and type: development and psychometric analysis

The article presents the process for development and psychometric check of the proprietary method for determining the level of formation (high, medium, low) and type ("devoted", "moderate", "disappointed", "indifferent", "alienated") of the civic identity of the individual. The technique is based on the principle of semantic differential and contains four scales (cognitive, valuable, affective, conative) that correspond to the structural components of the person's civic identity.

Key words: civic identity, structural components, validity, reliability, psychometric.